

Кущик Т.О.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІВЧАТ У ДУХОВНІЙ СПАДЩИНІ СВЯТОГО ІОАННА ЗЛАТОУСТА

У статті розкрито погляди святого Іоанна Златоуста, візантійського проповідника, пастиря, педагога і екзегета, на проблему духовно-морального виховання дівчат. На основі аналізу творів святителя виділено виховні критерії у формуванні духовного світу дівчат, як-от лагідність у спілкуванні, цнотливість, покірність, любов до Бога, терпіння тощо.

In this article author reveals views of Saint John Chrysostom, Byzantine preacher, pastor, educator and Bible expositor on problem of girls' moral education. Having analyzed Saint John's works, we distinguished the criteria for development of girls' spiritual values, in particular, gentleness in communication, chastity, humility, love to God, patience etc.

Проблема формування духовно-моральних якостей молодого покоління є однією з пріоритетних в сучасній педагогічній науці. За часів Радянського Союзу її розв'язання пов'язувалося із прищепленням ідеалів і цінностей комуністичного суспільства, тоді як у наш час спостерігається поступове повернення української громадськості до християнських цінностей у вихованні. Сьогодні вихователі звертаються до надбань християнської педагогіки, шукаючи у ній допомоги у розв'язанні складних педагогічних завдань. Однією з них є духовно-моральне виховання дівчат.

Актуальність звернення до проблеми виховання духовності дівчат на основі євангельської моралі зумовлена переосмисленням ролі жінки у суспільстві, що мало місце у 20 столітті і триває дотепер. Як відомо, на сучасну жінку покла-

дено подвійне навантаження. З одного боку, це її природна функція як матері, продовжувачки людського роду, з іншого – роль жінки як виконавця певних суспільно-значущих обов'язків, годувальниці сім'ї. У багатьох випадках прагнення кар'єрного росту і підвищення соціального статусу є причиною того, що дівчата, жінки перестають усвідомлювати власну роль у збереженні сім'ї, народженні дітей, що негативно відображається на розвитку нації. Водночас пропаганда так званого “вільного статевого життя” призводить до нівелювання ролі духовності матері, змушує дівчат і жінок робити аборти, сприяє спотворенню таких віддана властивих українській системі виховання понять, як чистота і цнотливість, скромність, доброчесність, лагідність у поведженні, терпіння тощо.

Духовна спадщина святого Іоанна Златоуста, зокрема його ідеї, закладені у творах “П'ять слів про Анну”, “Слово про жінок і красу”, “Книга про цнотливість” тощо, розкривають перед сучасним педагогом християнський погляд на формування дівчини – високоморальної, духовної особистості, змушують звернутися до переосмислення пріоритетної ролі жіноцтва у розвитку сім'ї. У статті ми маємо на меті висвітлити погляди на виховання дівчат на засадах християнської моралі святого Іоанна Златоуста – візантійського проповідника, педагога, пастиря і екзегета, який жив наприкінці IV – початку V століття.

Щодо проблеми виховання духовно-моральних якостей молодого покоління на християнських засадах, то у наш час її розв'язання є предметом наукового пошуку вітчизняних педагогів. Так, обґрунтуванню засад православної педагогіки присвячено дослідження Т. Тхоржевської, яка проаналізувала теорію і практику виховання дітей на православних засадах в Україні в історичному контексті. В. Жуковський дослідив шляхи застосування християнської моралі в американській школі. У науковому доробку А. Богуш – дослідження з питань виховання на основі євангельських принципів дітей дошкільного віку. Дослідження О. Репецької розкриває особливості виховання християнських чеснот у дівчат-підлітків засобами нової української літератури. Про виховання духовної особистості на засадах євангельської моралі пишуть С. Нікітчина, О. Репецька, Н. Сейко, Т. Ро-

няк, В. Скутіна та інші. Водночас в українській педагогіці немає спеціального дослідження ідей святого Іоанна Златоуста щодо виховання дівчат і жінок на основі Святого Письма, що зумовило вибір теми статті.

Розкриваючи ідеї святого Іоанна Златоуста щодо змісту виховання дівчат, насамперед зазначимо, що основою його є біблійне тлумачення ролі жінки. Як старозавітне, так і новозавітне бачення жінки і дівчини на перший план виносить її духовну красу. Зовнішня привабливість має значення лише у поєднанні з внутрішньою доброчесністю. Основними рисами є цнотливість і чистота, лагідність, а для жінки ще й відданість чоловіку і дітям, добротворення. Дівчина – це насамперед майбутня дружина і мати, яка повинна дбати про чистоту морального образу, гідно виконувати свою роль у сім'ї, що її святий Іоанн Златоуст називає малою церквою.

Відповідно до євангельського бачення сім'ї як малої церкви, доброчесність, духовна краса жінки, окрім інших християнських чеснот, визначається її вмінням бути покірною своєму чоловікові. Характер стосунків у сім'ї визначається словами з Євангелія: "Чоловіки, – любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву, і віддав за неї себе. Дружини, – коріться своїм чоловікам. Ті та інші живіть у страху Христовому" (Ефес.5, 25, 22, 21). Як бачимо, новозавітне бачення жінки стосовно чоловіка стверджує її підпорядкованість його волі, встановлену Богом. До цього додамо, що таке тлумачення ролі жінки, визначаючи подібно до церковної ієрархії відносин у сім'ї, не означає меншовартості жінок. "Чоловік і жінка, – як пояснює протоієрей Фома Хопко, – це два різних образи існування людства, подібно як Син і Святий Дух різні образи існування, разом з Богом Отцем Єдиного Бога. Тому в християнстві є недопустимою тиранія чоловіка над жінкою, так як і намагання жінок перетворитися на чоловіків, зайняти їхню позицію в житті. "Ієрархія" відносин Божественних Іпостасей Отця і Сина і Святого Духа, де Отець є джерелом Божества, Син є виявленням Отця і підкоряється Йому, і Святий Дух є третьою Особою, Яка виконує волю Отця і Сина, служить прикладом для життя чоловіка і жінки" [6, 311].

Вище окреслені виховні орієнтири глибоко осмислюються святим Іоанном Златоустом у контексті сучасного йому

суспільства. Вбачаючи у дівчині насамперед майбутню дружину і матір, святий на основі новозавітної моралі визначає обов'язкові для неї моральні якості. При цьому на першому плані, підкреслює святий Іоанн Златоуст, має бути не зовнішня краса, а “краса душевна і внутрішнє благородство” [4, 602]. Розглянемо детальніше, що саме включає святи-тель до цього поняття.

Внутрішня краса дівчини, на думку святого Іоанна Златоуста, визначається сутністю її морального образу. Так, у Слові 14 “Про жінок і красу” святий розкриває своєрідні виховні критерії для дівчат – риси, які чоловікам треба шукати в дівчатах і жінках. Чоловіку, який має намір одружитися, святий Іоанн Златоуст радить брати дружину “добру, лагідну і слухняну”. Водночас уникати треба жінки “злої, сварливої, повної несамовитості або з подібним недоліком” [4, 595]. Лагідністю характеру і манерою спілкування жінка, як зазначається в повчаннях святого, має бути схожою на старозавітну Анну, матір пророка Самуїла. У праці “П'ять слів про Анну” автор підкреслює, що душа цієї жінки “лагідна і смиренна” [3, 813], а сама вона “незлобна”. У ситуаціях, коли Анні доводиться стикнутися з образливою мовою її суперниці або несправедливим обуренням священника, Анна “не ховає в собі зла”, не говорить образливих слів і не обурюється у відповідь, зберігаючи гідність і промовляючи з великою скромністю. “Мужньо і великодушно” переносить Анна докори у пияцтві і низькоморальній поведінці, що, за святим Іоанном Златоустом, є вартим наслідування прикладом, замість того, щоб “роздмухувати полум'я і нападати на образників, як дикі звірі”, що, за словами автора, часто чинять його сучасники. Крім того, важливими моральними характеристиками, на які варто звертати увагу чоловікам при виборі дружин, є скромність у поведженні й одязі, працьовитість, гостинність [4, 605].

Невід'ємним елементом виховання дівчини є виховання цнотливості і чистоти. Тут варто зазначити, що дівоча дошлюбна чистота у часи святителя цінувалася високо, зберігшись ще від часів язичництва (наприклад, у “Книзі про цнотливість” святий зазначає, що язичники захоплюються цнотливістю і дивуються їй [2, 397]). Підтвердження розуміння надзвичайної важливості дотримання дівчиною

чистоти у громадах християн сучасних знаходимо у "Похвалі Максиму", де автор зазначає, що батьки, які мають доньку, усіяко охороняють її від спілкування з представниками протилежної статі, так що "влаштовують і внутрішні кімнати, і жіночу половину, і охорону, і двері, і замки, і вечірні прогулянки, щоб вона не показувалася нікому навіть з близьких" [1, 220].

Орієнтуючи батьків на виховання у дівчини чеснот, притаманних найвищому християнському ідеалу жінки, дівчини, Діви Марії, Яка народила Божого Сина Ісуса Христа, святий Іоанн Златоуст у вихованні дівчат також звертається до постатей Старого Заповіту. Так, у справі виховання цнотливості він навчає брати приклад і з Ревекки, яка зберегла її, незважаючи на тілесну красу і рід занять. Ревекка, як зауважує святий, не була пізнана чоловіком, разом з цим зберігши чистоту душевну, тобто була цнотливою за тілом і за душею.

Навчаючи про виховання дівчат у цнотливості, святитель вказує на несумісність з поняттям дівочої чистоти такої поведінки, коли "дівчата, зберігаючи тіло своє у чистоті, мають душу свою сповнену усіякої розпусти, прикрашають себе, щоби привабити звідусіль натовпи прихильників, і зваблюють юнаків (...)" [2, 376]. Цнотлива тілом дівчина, на думку святителя, коли забуває про пристойність одягу, легковажно і нестримно поводить себе, намагаючись привабити юнака, може бути прирівняна до блудниці, оскільки вона "хоча і не казала і не вимовляла слів блудниці "прийди і повалеюся у похоті" (Притч. VIII, 16), не вимовляла язиком, але говорила виглядом, не вимовляла устами, але говорила ходою, не запрошувала голосом, але запрошувала зрозуміліше від голосу словами". Така дівчина не вільна від гріха розпусти, оскільки здійснила його не через єднання з чоловіком, але очима. За святим Іоанном Златоустом, спокуслива поведінка є особливим видом перелюбу, де гріх зроблено повністю, має місце розтління душі. При цьому гріх подвоюється, оскільки спокушено і того чоловіка, який зваблюється виглядом дівчини, жінки. Дівчину, жінку, яка поводить себе з метою звабити, святий Іоанн Златоуст називає блудницею і вбивцею душі чоловіка. Ті дівчата, які тілесно є цнотливі, але дозволяють, щоб них торкалися "сороміцькими дотика-

ми”, “обіймами” і “поцілунками”, вже не є дівами, не перебувають у чистоті [2, 380]. Тому у вихованні дівчат святий звертає увагу як на дотримання цнотливості тілесної, так і збереження дівчиною чистоти у душі, що і є, за святим Іоанном Златоустом, істинною цнотливістю.

Серед духовно-моральних якостей святий Іоанн Златоуст особливого значення надає любові до Бога і терпінню. Анна, як зазначає святий, мала “полум’яну” любов до Бога і в усьому покладалася на Нього, що одягало її серце і душу у “красу”. Святий Іоанн Златоуст образно описує її як “лук, прикрашений молитвою, вірою і великим терпінням” [3, 822]. Силою молитви і віри вона змогла після довгого часу безпліддя зачати і народити сина, не припиняючи посиленних молитов доти, доки не одержала того, що просила. Її терпіння виявилось і у тому, що весь цей час Анна мужньо зносила образи суперниці з приводу неспроможності народити, оскільки гнів в її душі витіснявся страхом Божим, “який не припиняв керувати її душею до тих пір, поки не привів у тиху пристань цей корабель, наповнений вантажем, цю утробу, яка містила в собі дорогоцінний скарб” [3, 813]. Святий вважає цей прояв терпіння дивовижним, оскільки Анна була жінкою, яку багато хто часто засуджував, і незважаючи на це, досягла високої добродітності.

Актуальним у справі виховання є розуміння святого Іоанна Златоуста дівчини як матері. Для нього дівчина, жінка – це насамперед мати, тому автор звертає увагу на виховання у дівчат вміння належним чином виховати майбутню дитину. “Не лише носіння в утробі робить матір’ю, а добре виховання”, – наголошує святий Іоанн Златоуст [3,802]. “Мало народити дитину, її треба виховати – у вірі, любові і святості”. За святим, виховання християнських чеснот є не лише обов’язком батьків перед Богом, їхнім найважливішим завданням у житті, а умовою їхнього спасіння, здобуття Небесного Царства.

Під вихованням святий Іоанн Златоуст насамперед розуміє піклування про дітей наставництвом у справі їхнього любу мудрія, спасіння і оздоровлення їхньої душі. Метою виховання дитини є її моральне вдосконалення до рівня Божої подобі, якої можна досягти, на думку святого Іоанна Златоуста, досконалістю християнина у чеснотах. Під любу му-

дрієм розуміється любов до Божої премудрості, дотримання Божих заповідей, прагнення до досконалості у чеснотах, духовна і тілесна чистота, страх Божий (тобто боязнь переступити Божі заповіді) тощо. За святим Іоанном Златоустом, любомудріє душі – найважливіша наука, а піклування батьків про багатство дітей з одночасним нехтуванням їхніми душами святий називає божевіллям.

Однак, щоб виховати дитину у любомудрії, майбутня мати сама повинна володіти цими якостями, відрізнятися духовною чистотою і благочестям, адже завдяки молитві, вірі і любомудрію, народження Самуїла, сина Анни було більш чистим, ніж інші [3, 811]. Так, у вихованні дітей святий заохочує майбутніх матерів наслідувати Анну в любомудрії до народження, вірі при народженні і наполегливості після народження. Крім того, на прикладі Анни святий показує, що треба хотіти мати дітей, адже саме виховання дітей є доброю справою, початком і основою спасіння жінки за Біблією. Дитина, за словами святого, це “Божий Дар”, плід для Бога, а сама Анна після років безпліддя із вдячністю народила сімох дітей. Цей погляд особливо актуальний в наш час, коли рівень абортів в Україні є одним з найвищих в Європі, а народжуваності – найнижчих.

Таким чином, підсумовуючи наше дослідження, виділимо основні моменти, на яких, за святим Іоанном Златоустом, варто звернути увагу у вихованні дівчат. Будуючи своє розуміння змісту виховання дівчат на біблійній моралі, святий Іоанн Златоуст підкреслює, що дівчина – це насамперед майбутня дружина і мати. Тому особливу увагу у вихованні слід звертати на формуванні таких рис характеру і якостей жінки, які допоможуть їй бути доброю дружиною і належним чином виховувати дітей. Серед рис, які, на думку святого Іоанна Златоуста, потрібно формувати у дівчатах, є лагідність характеру, скромність у спілкуванні і одязі, терпеливість, гостинність і працьовитість. Основою духовного світу дівчини є любов до Бога, краса серця і душі, духовна і тілесна цнотливість. Почесною і відповідальною справою для жінки згідно з повчаннями святого Іоанна Златоуста, є народження і виховання дітей, до якого потрібно підходити у чистоті і з вдячністю. Вважаємо, що розкриті у статті погляди святого Іоанна Златоуста містять цінні ідеї щодо ви-

ховання дівчат і можуть бути використані у формуванні духовних і моральних якостей сучасної дівчини. Поряд із цим наголосимо на актуальності дослідження змісту виховання на засадах християнської моралі і зокрема у творах святого Іоанна Златоуста юнаків, що може бути темою наступної наукової розвідки.

Література

1. Златоуст Иоанн. Беседа на слова апостола: не блудодееяния ради кийждо свою жену да иматъ (1 Кор. VII, 2) // Полное собрание творений святого отца нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах. – Т.3. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005. – С. 216-228.

2. Златоуст Иоанн. Книга о девстве // Полное собрание творений святого отца нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах. – Т.1. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005. – С. 397-472.

3. Златоуст Иоанн. Пять слов об Анне // Полное собрание творений святого отца нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах. – Т.4. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005. – С. 797-852 .

4. Златоуст Иоанн. Слово 14. О жещинах и красоте // Полное собрание творений святого отца нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах. – Т.12. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005. – С. 595-607.

5. Златоуст Иоанн. Слово к девственницам, жившим вместе с мужчинами // Полное собрание творений святого отца нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах. – Т.1. – Почаев: Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005. – С. 375-396.

6. Прот. Фома Хопко. Основы православия. – Минск: ТПЦ “Полифакт”, 1991. – 344 с.